

Memlûk sultanlarından Kutbüddin Aybeg, Şemseddin İltutmış ve Gıyâseddin Balaban Han gibi büyük sultanlar arasında zikredilmektedir. Alâeddin Muhammed, beş yıl süren başarılı bir askerî harekâttan sonra Gucerât, Ranthambhor, Çitor, Mândû, Sivana ve Calor'u topraklarına kattı. Aynı şekilde Güney Hindistan'da Devâgîrî (Deogiri, Devletâbâd), Telingana, Dvârasamudra ve Madura gibi vilâyetler Delhi Halacîleri'nin üstünlüğünü kabul ederek vergiye bağlandılar. 1297-1308 yılları arasında Çağatay akınlarını önlemeye muvaffak olan Alâeddin Muhammed Şah, toprak ilhak etme yerine yıllık vergi ve ganimet temini yolunu seçerek içtimâî, iktisadî ve askerî reformları ile haklı bir şöhet kazanmıştır. 6 Ocak 1316'da ölen Alâeddin Muhammed Şah'tan sonra yerine Melik Kâfûr Hezârdînârî kendi nüfuzu ile Şehâbeddin Ömer'i tahta geçirdiyse de bunun saltanatı uzun sürmedi. Alâeddin'in üçüncü oğlu Kutbüddin Mübârek Şah, kendisini öldürmek için gelen saray muhafızlarını ikna ederek Melik Kâfûr'u öldürttü. Mübârek Şah önce nâib olarak hüküm sürdü; 14 Nisan 1316'da küçük kardeşini hapse attırarak Kutbüddin lakabı ile tahta çıktı. Mübârek Şah babasının sert idare tarzını değiştirdi. Ülkede istikrarı sağladı ve "halîfetullah" unvanını aldı. Alâeddin Muhammed'in vergiye bağladığı Marata (Marhata) ülkesini doğrudan Delhi Sultanlığı'na kattı (1318); Devâgîrî şehrinin adını da Kutbâbâd olarak değiştirdi. Ancak bir süre sonra bir suikast neticesinde öldürülünce eski Hindû mühtedi Hüsrev Han, Nâsirüddin Hüsrev Şah unvanıyla tahta çıktı (Nisan 1320). Bunun üzerine Türk kumandanları Mûltan ve Dîpalpûr Valisi Melik Gazi Tuğluk'u yardıma çağırdılar. Lahravat'ta cereyan eden savaşta Hüsrev Şah'ın ordusu bozguna uğratıldı; kendisi de bir müddet sonra yakalanarak öldürüldü. Halacî ailesinden erkek fert kalmadığı için Melik Gazi, Gıyâseddin Tuğluk unvanıyla tahta geçti. Böylece Delhi Halacîleri'nin yerini Tuğluklular almış oldu (Eylül 1320).

3. Mâlvâ Halacîleri (1436-1531). Afgan asıllı Dilâver Han Gûrî'nin Mâlvâ'da kurduğu devletin yıkılması üzerine, Delhi Halacîleri ile aynı kabileye mensup olan I. Mahmud tarafından kurulmuştur. Bu sultanlık Gucerât, Bundelhund, Gondvana, Handeş ve Racpûtana ile komşu idi. Başşehirleri Dhâr ve Mândû'dur. I. Mahmud Gucerât sultanı ile epeyce uğraştı. Bu arada Lûdîler'e karşı sefer yaparak Delhi'de Tuğlukâbâd önlerine kadar ilerlediyse de bir sonuç elde edemedi. Ancak topraklarını kuzey, güney ve doğu istikametinde genişletti. 1468'de Çanderi ülkesi de Mâlvâ Halacîleri tarafından istilâ edildi. I. Mahmud Şah'ın şöhet Hindistan dışına da yayıldı ve Mısır'daki Abbâsî halifesinden hükümdarlık menşuru aldı. Onun zamanı Mâlvâ'nın en parlak dönemini teşkil eder. I. Mahmud'un 1 Haziran 1469'da ölümü üzerine yerine oğlu Abdülkâdir Gıyâs Şah geçti. 1500 yılına kadar saltanat süren Gıyâs (Gıyâseddin) Şah da komşuları ile iyi geçinme siyaseti takip etti. Daha sonra idareyi büyük ölçüde oğlu Nâsır (Nâsirüddin) Şah'a bıraktı. Nâsır Şah da babasını çekilmeye zorlayıp yerine kendisi geçti (1500-1511). Mândû'da hâkimiyeti sağladıktan sonra kardeşlerini ortadan kaldırarak annesini hapsetti. Nâsır Şah, Halacîleri uzun zamandan beri meşgul eden Çanderi meselesini halletmeye çalıştı. Son Halacî sultanı 2 Mayıs 1511'de tahta çıkan Alâeddin II. Mahmud'dur. Alâeddin de kendisine rakip gördüğü kardeşlerini te'dib etti. Mândû'da duruma hâkim olurken yardımını istemiş olduğu Racpûtlar'dan Madnî Ray ile arası açıldı. Çanderi'deki Behcet Han'ın ayaklanması ile uğraştığı bir sırada Gucerât Sultanı II. Muzaffer Mâlvâ'ya saldırdı; 1514'ten sonra da Racpûtlar'a dayanarak Halacî ümerâsına ve halkına zulüm yapmaya başladı. Alâeddin II. Mahmud Şah, Hindû nüfuzunun artmasından çekindiği için düşmanı olan Gucerât'a sığınmaya mecbur kaldı. II. Muzaffer tahiti ele geçirmesi için ona yardım etti. 1531'e doğru II. Mahmud tekrar güçsüz

bir duruma düşmüştü. Bundan faydalanan Gucerât Sultanı Bahadır Şah Mândû'yu ele geçirdi (2 Mart 1531). Mahmud ve oğulları esir edilerek Çampaner'e gönderildi ve burada muhafızlar tarafından öldürüldü. Böylece Mâlvâ Halacîleri de ortadan kalkmış oldu.

Halacîler üç asırlık hâkimiyetleri döneminde Hindistan'da kültür, sanat ve edebiyat alanında derin izler bıraktılar. Âlimleri ve din adamlarını himaye ettiler. Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Nizâmeddin Evliyâ, Ziyâeddin Berenî gibi müellif ve şeyhler Halacîler devrinde yaşamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. A. Ahmad, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi: 1206-1290*, Lahore 1948; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 301-318; K. S. Lal, *History of the Khaljis*, Allahabad 1950; T. W. Haig, *Turks and Afghans*, Delhi 1965, s. 91-126, 353-371; a.mlf., "Halacî", *IA*, V/1, s. 107-109; a.mlf., "Malva", a.e., VII, 266-267; U. N. Day, *Medieval Malwa. A Political and Cultural History, 1401-1562*, Delhi 1971; Enver Konukçu, *Kalaç Sultanlığı. Delhi'de Türklerin İkinci Hakimiyet Devresi 1290-1320* (doçentlik tezi, 1977), Atatürk Üniversitesi Ed.Fak.; a.mlf., "Delhi Türk Sultanlığı Hizmetindeki Halaç Beyleri (1201-1290)", *EFAD*, sy. 7 (1976), s. 181-193; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 231, 252-253; a.mlf., "Muhammad Bakhtiyâr Khaljî", *EP* (İng.), VII, 433; A. B. M. Habibullah, "Jalaluddin Khalji", *CHIn.*, I, 311-325; Banarsi Prasad Saksena, "Alauddin Khalji", a.e., I, 326-425; a.mlf., "Qutbuddin Mubarak Khalji", a.e., I, 428-444; Muhammad Habib, "Nasiruddin Khusrau Khan", a.e., I, 445-449; Abdurrahid, "The Origin of the Khalji Sultans of Delhi", *Indian Historical Quarterly*, II (1938), s. 297-303; Hameed ed-Din, "The Khalji of Malva and the Sultans of Delhi", *Journal of the Indian History*, XL (1962), s. 766-767; S. Moïnul Haq, "Khaljis", *EP* (İng.), IV, 920-924; Abdus Subhan, "Lakhnavti", a.e., V, 637-639.

ENVER KONUKÇU

HALAÇ

Bir Türk aşireti.

Türkler arasında Kalaç diye anılan Halaçlar, IX. yüzyıldan itibaren İslâm coğrafyacıları ve tarihçilerinin eserlerinde "Halac" (Hilc الخلاج), "Halaciyye" (Hilciyye الخلاجية) imlâsı ile kaydedilmektedir. Kâşgarlı Mahmud, kabile hakkında bilgi verirken Yirmi İkiler'in onlara Türkçe "aç kal" anlamında Kal-Aç dediklerini ve sonradan bunun Halaç'a döndüğünü söyler (*Divânü lugâtî't-Türk Tercümesi*, III, 415). J. Marquart, VI. yüzyıla ait bir Süryânî kaynağındaki Türk menşeli Kholas'ın Halaç olabileceğini öne sürmektedir (*Erânşahr*, s. 251-254). Hârizmî,

HALACÎ SULTANLARI

Leknevtî Halacîleri	Delhi Halacîleri	Mâlvâ Halacîleri
1. Muhammed Bahtiyâr Halacî (1202)	1. Celâleddin II. Firûz Şah (1290)	1. I. Mahmud (1436)
2. İzzeddin Muhammed (1206)	2. Rükneddin I. İbrâhim Şah (1296)	2. Gıyâs Şah (1469)
3. Alâeddin Ali (1211)	3. Alâeddin I. Muhammed Şah (1296)	3. Nâsır Şah (1500)
4. Gıyâseddin (1213)	4. Şehâbeddin Ömer Şah (1316)	4. II. Mahmud Şah (1511-1531)
5. Bilge Melik (1227-1230)	5. Kutbüddin Mübârek Şah (1316)	
	6. Nâsirüddin Hüsrev Şah (1320-1320)	

X. yüzyılın sonlarında yazdığı eserinde Halaçlar'ın dahil bulunduğu zümreye işaret etmekte, bunların Eftalitler'in bakiyesi olduğunu söylemektedir. Gerçekten de Kuşanlar'dan sonra Akhunlar (Eftalitler) Mâverâünnehir'den Afganistan içlerine kadar uzanmışlar, daha sonra Kuzey Hindistan'ı ele geçirmişlerdi. Mes'ûdî Halaçlar'ın (Harluc) Türk kavminden olduklarını (*Mürûcû'z-zeheb*, II, 124), İstahrî de çok eski tarihlerden beri Hindistan-Sicistan arasında yaşadıklarını ve şekil, kıyafet, dil bakımından Türk olduklarını söyler (*Mesâlik*, s. 245). İbn Hurdâzbih onları, Orta Asya steplerinde Karluklar'a yakın bir yerde yaşayan bir Türk kabilesi şeklinde tanıtırken (*el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 28, 31) X. yüzyılda yazılan *Hudûdü'l-'âlem*'de Gazne ve yöresiyle Belh, Toharistan, Büst ve Cûzcân'da koyun sürülerine ve meralara sahip birçok Halaç aşiretinin yaşadığı kaydedilmektedir (s. 111). Bu bilgilerden, Halaçlar'ın büyük bir bölümünün X. yüzyıldan çok önce Ceyhun nehrinin batı ve güneyine geçerek İran'ın doğu, Afganistan'ın güney kısımlarına dağıldıkları anlaşılmaktadır. İslâm orduları bu Türk boyu ile İran'ın içlerine ve Kuzey Hindistan'a doğru ilerlerken karşılaşmışlardır. Emevîler'in Sistan valisi Abdülazîz b. Abdullah'ın Büst ve Kâbil'e karşı düzenlediği seferde görev alan Türkler muhtemelen Halaçlar'a mensuptu. Saffârîler'in kurucusu Ya'kûb b. Leys de Kâbil seferinden Sistan'a dönerken yolda rastladığı Halaçlar'ı öldürüp sürülerine el koymuştu.

Sebük Tekin, İshak b. Alp Tegin zamanında Halaçlar'ın isyanını bastırması, Gazne'de idareyi ele alında da ordusunun önemli bir kısmını onlardan oluşturmuştu; nitekim onun ve oğlu Mahmûd-ı Gaznevî'nin Sâmanîler'le mücadelesinde Halaçlar'ın da yer aldıkları görülür. Hindistan'daki ilk fetihler sırasında Gazneli ordusunda bulunan Halaçlar büyük yararlıklar gösterdiler ve çeşitli iktâlar elde ederek oraya yerleştiler. Mahmûd-ı Gaznevî Karahanlılar'la mücadele ederken de ordusunda Halaç askerleri bulunuyordu. Fakat yerine geçen Mesud ile Halaç reislerinin arası Dandanakan yenilgisinden sonra açılmış ve Bû Ali Kûtval Halaç bölgesine giderek onları tenkil etmiştir.

Gurlular'ın Afganistan'da Gazneliler'in yerini almalarından sonra Halaçlar bu yeni hânedanla dostluk kurdular. Muizzüddin (Şehâbeddin) Muhammed ordusuna memlûk temin ederken onlardan da faydalandı. Sencer'in Gurlu Alâeddin Ci-

hansûz'u esir ettiği savaşta (547/1152) Halaçlar da çarpışmıştı. XII. yüzyılın sonlarında tahta çıkan Gurlu hükümdarları Halaç emirlerinden güç almışlardı. Delhi Türk Sultanlığı kurulduktan sonra bu emirler yönetimde söz sahibi oldular. Moğol istilâsı sırasında Afganistan'daki Halaçlar da Hindistan'a göç ettiler. Hârizmşahlar Gurlu hâkimiyetine son verince Halaçlar onların tâbiyetine girdiler ve Hârizmşah Alâeddin Muhammed Semerkant'ı Moğollar'a karşı savunurken ordusunda görev yaptılar. Hârizmşah Alâeddin Muhammed Moğollar'a yenilince Horasan ve Mâverâünnehir'den kaçanlarla Gur, Germisîr, Gazne dolaylarında ve Hilmend boylarında yaşayan Halaçlar Peşâver'de Melik Seyfeddin Uğrak'ın etrafında toplandılar. Germisîr Halaçları'na mensup Muhammed Bahtiyâr Halacî de bunlar arasındaydı. Gazne ve Delhi'de memlûk olamayan Muhammed Bahtiyâr burada uç bölgelerindeki valilerin emrine girdi ve kendisine geniş topraklar iktâ edildi. Önce Bihâr'ı ele geçiren Bahtiyâr, Delhi Sultanlığı'nın kurucusu ve ilk hükümdarı Kutbüddin Aybeg ile görüşerek Bengal üzerine yanındaki çok az Halaç ile o zamana kadar hiçbir Türk liderinin gerçekleştiremediği akınlar yaptı ve bu geniş ülkeyi fethederek Leknevî Halaçlıları Sultanlığı'nı (1202-1227) kurdu. Halaçlar, Hindistan'da bu devletten başka Delhi Halaçlıları (1290-1320) ve Mâlvâ Halaçlıları (1436-1531) adlarıyla iki sultanlık daha kurmuşlardır.

Halaçlar'ın Moğol istilâsından sonra Orta ve Batı İran'a, Kuzey Azerbaycan'a ve Anadolu'ya giderek yerleştikleri tahmin edilmektedir; çünkü buralarda, hatırla Kırım'da dahi Halaç adını taşıyan köyler vardır. İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ı âsi Çağatay Prensi Yasâvur'a karşı destekleyen Herat Meliki Gıyâseddin Kert'in ordusunda Halaçlar da yer almıştı. Celâyirîler'den Hüseyin b. Üveys devrinde (1356-1374) Batı İran'da bulunan Emîr Ahmed bir Halaç kabilesinin reisiydi. Timur zamanında (1370-1405) Sâve, Kum ve Kâşân'da Halaçlar yaşıyordu. XVII. yüzyılda İran'da Mughan'daki Türk aşiretleri arasında Halaçlar'ın da yer aldığı bilinmektedir. Bugünkü Halaçlar İran'ın Kum eyaletinde oturmakta ve bu bölgeye Halacistan denilmektedir. Afganistan'da yaşayan ve Peştuca konuşan Galzaylar ile (Gilyaylar) Halaçlar'ın etnik kökenlerinin aynı olup olmadığı konusu uzun süre tartışılmış, ancak kesin bir sonuca ulaşılamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, III, 415; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 28, 31; İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 245, 253, 281; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 124; *Hudûdü'l-'âlem* (Minorsky), s. 111, 347-348; Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm* (nşr. G. van Vloten), Leiden 1895, s. 119-120; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahran 1314 hş., s. 246, 359; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, 346, 373, 399, 406-407, 418, 422, 424, 431-438, 450, 452-453, 476; J. Marquart, *Erânşahr*, Berlin 1901 → (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1994, s. 251-254; Bayur, *Hindistan Tarihî*, I-III, bk. İndeks; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İstanbul 1942), İstanbul 1970, s. 149-153, 170-171, 177, 311, 363; Barthold, *Türkistan*, s. 436, 474; Enver Konukçu, *Kalaç Sultanlığı, Delhi'de Türklerin İkinci Hakimiyet Devresi: 1290-1320* (doçentlik tezi, 1977), Atatürk Üniversitesi Ed. Fak.; V. Minorsky, "The Turkish Dialect of the Khalaj", *BSOAS*, X (1940-42), s. 417-437; Emel Esin, "Butân-ı Halaç", *TM*, XVII (1972), s. 25-67; M. Fuad Köprülü, "Halaç", *İA*, V/1, s. 109-116; C. E. Bosworth, "Khaladj", *EP* (İng.), IV, 917-918.

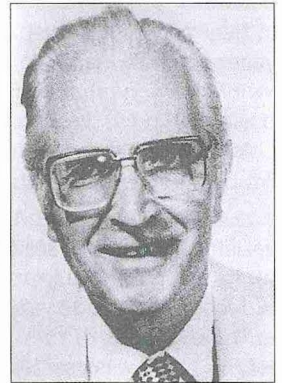

ENVER KONUKÇU

HALASI-KUN, Tibor (1914-1991)

Macar Türkologu.

Zagreb'de doğdu. 1931-1936 yılları arasında Budapeşte Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve Gyula Németh'in yönetiminde hazırladığı "Gennadios török hitvallása" adlı teziyle doktor unvanı aldı. 1937'de Budapeşte Üniversitesi'nin Türk Filolojisi Enstitüsü'ne asistan olarak girdi ve 1942-1952 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hungaroloji profesörlüğü yaptı. 1952'de Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek Columbia Üniversitesi'nde Türkoloji öğretim üyesi, 1959 yılında da aynı üniversitenin Yakın Doğu Dilleri ve Kültürleri Bölümü başkanı oldu. 1982'de bu üniversiteden emekliye ayrıldı; 19 Ekim 1991'de New York'ta öldü.

Tibor
Halasi-Kun